

Gürgenç / 3-nji kitap -15

Category: Kitapcy, Sözlär, Taryhy proza

написано kitapcy | 25 января, 2025

Gürgenç / 3-nji kitap -15 XV BAP

Durmuşda ähli uly işleriň başlanyşy kynçylyksyz bolmaýar. Kynçylyklary ýeňip, işi ýola ugrukdyryp goýberýänçäň diňe wagt däl, güýç-gaýrat hem zerur bolýar. Muhammet hem kakasynyň Alaweddin adyny alyp, horezmşalaryň tagtyna çykan gününden şazadalyk döwründäki parahat durmuşyndan oba göçdi. Ol indi aladalar, teşwüşler, hatda howp-hatarlaryň girdabynda aýlanýardy, sähel gowşaklyk etdigiň girdabyň demine düşen zady aýlap-aýlap ýuwdup goýberişini ýaly ahwala düşmegi ahmaldy. Ol özüniň şalyk makamyny külli Horezme ykrar etdirip, dostu-duşmanyny boýun egdirýänçä, daşary syýasaty gaýra goýup durmaly boldy. Bu işde oňa ejesi Terken hatynyň hemaýaty hem gerekdi. Hemaýat etmek diňe Muhammede däl, Terken hatynyň özüne gerekdi. Oglunyň hökümdarlygy berkidilse, özüniň hökmürowanlygynyň berkarar boljagyny bilýärdi. Şonuň üçin ol özüniň gypjak beglerine goşunyň, döwletiň içini şübhelil adamlardan arassalatdy hem-de olaryň esasy orunlara bellenmegini gazandy. Şeýlelikde Alawetdin Muhammet Horezmşanyň täji-tagty berkarar bolan ýaly boldy. Indi ol ýurtdan daşardaky ýagdaýlar, Horezmiň tabynlygyndaky ülkelerde bolan wakalar bilen gyzyklanmaga mümkinçilik tapdy. Görüp otursa, tabynlykdaky ülkeleriň köpüsünde ýagdaý özgeren. Dönüklük, hyýanat kesekilere garanda özli-özünden çyksa adama agyr degýär. Muhammede-de agasy Nasretdin Mälikşanyň ogly, Horasanyň öňki walysy Hinduhanyň etmişi bilen giýewisi – dogany Şah hatynyň adamsy, Mazandaranyň baştutany Husamat Dowla Ärdeşiriň dönükligi agyr degdi. Tekeş soltanyň döwründe ogul ýaly wepaly, soltanyň hatlarynda «Muazzem perzent» diýip, mähir bilen ady tutulýan Ärdeşir, soltan aradan çykansoň, ýüzüni ters öwürüp, Horezme garaşly Astrabada çenli aralykdaky galalaryň birnäçesini basyp alyp, ol ýerlerdäki Horezm goşunynyň bölümlerini kowup çykardy. Muhammet şa başga möhüm

işler bolany üçin Ärdeşir bilen hasaplaşmagy soňraga goýdy. Emma Terken hatyn:

-Oglum, horezmşalar onuň ýaly dönüklük eden nabakäriň jezasyny eglemän beripdirler. Ody ýanan badyna öçürmeseň, tutaşyp gidýär. Ärdeşir entek jezasyz galsa ondan görelde aljaklar hem tapylar – diýip, giýewisiniň üstüne goşun çekdirdi.

Muhammet şa goşunyň serkerdebaşysyna Ärdeşiri dirileý maşgalasy bilen tutup getirmegi buýurdy.

Indi Hinduhana gelsek, ol kakasy Nasretdin Mälikşanyň syrly ölüminden soň, oňa degişli tagtyň Muhammede ýetenine kaýyl dälidi. Hatda, kakasyna derek täji-tagt özüne berilmeli hasap edýärdi. Şonuň üçin Muhammediň hökümdarlygyny ykrar etmedi. Muhammet şa ony wezipesinden boşadyp, Gürgenje çagyrdy. Gelmedi. Goşun toplan başlady. Bu ýagdaýda Horasanyň elden gitmegi mümkindi. Şonuň üçin Horezmşa Muhammet Pars Yragyny dolandyryp oturan inisi Täjetdin Alyşany Horasana waly belläp, Nyşapura iberdi. Alyşa gaýdanyndan ol ýerde ýene bulaşyklyk başlandy. Tekeş soltanyň döwründe-de Pars Yragyna eýelik etmekçi bolany üçin ele düşüp, bir ölümden galan emir Yzzetdin Gökçe ýene baş göterdi.

Horezmşalaryň garşysyna çykan her bir kimsä goldaw berip gelýän halyf Nasyrdan ýurda hökümdarlyk hukugyny berýän manşur alan Gökçe, atabek Abu Bäkri äsgermän, özüni özbaşdak hökümdar hökmünde alyp bardy. Emma Gökçäniň hökümdarlygy uzaga gitmedi. Atabek Jahan Pehlewanyň başga bir gulamy Aýtogmuş Gökçäniň üstüne goşun çekdi. Iki arada bolan jeňde Gökçe öldürildi. Şemsetdin Aýtogmuş Pars Yragyny tutuşlygyna eýeledi.

Horezmden daşarda ýüz beren bu wakalardan Horezmşanyň ejesi Terken hatyn hem habarlydy. Bu aýal, öň belleýşimiz ýaly, ýurduň ykbaly, täji-tagtyň berkararlygy barada täçdar ogly bilen deň derejede jan köýdürýärdi. Pars Yragyndaky atabekler öz ýurdunyň üstünde jeň-jedel bilen gümrä. Olaryň içinde Horezmiň tagtyna göz dikýäni ýok. Tagta göz dikýän Hinduhan howpludy. Bu howpuň önüni almak barada Terken hatyn ogluna maslahat berip, şeýle diýdi:

– Oglum Muhammet, Pars Yragynyň gitjek ýeri ýok. Iru-giç ol

ýurt ýene seniň tabynlygyňa geçer. Häzir tagtyňa göz dikýän Hinduhan bilen bir ýüzli etmeseň bolmaz. Ol kakasy Mälikşanyň ýerine özüni tagta dawagär hasaplap, goşun toplan başlapdyr. Muhammet özüniň akyly ýetýän zatlaryna ejesiniň maslahat berip oturşyna kinaýaly ýylgyryp:

-Käbäm, özümem şeýle pikirdedim. Ertiriň özünde emir Çakyr Türkiniň başçylygynda onuň üstüne goşun iberýärin- diýdi.

Terken hatyn bir hili boldy. Ol patyşanyň şeýle uly çäreleri oňünden özi bilen maslahatlaşmagyny isleýärdi.

-Şeýle diýsene – diýip, ogluna närazy nazar bilen garady-Maňa muny oňünden aýdanyňda, Çakyrdan has ezber, edermen adamy maslahat bererdim.

Muhammet ejesiniň kimi maslahat berjegini aýdan badyna duýdy. Elbetde, ol gypjak emirleriniň biri bolmaly.

– Käbäm – diýdi Muhammet mylaýymlyk bilen – Emir Çakyr hem ezberlikde, edermenlikde hiç kimden kem däl. Men oňa ynanyan. Şonuň üçin hem ony Hinduhanýň garşysyna iberilýän goşuna serkerde edip belledim.

– Oglum, seniň pähim-paýhasyňa, batyrlygyňa sözüm yok. Emma bu häsiýetler bilen bile patyşa kişä durmuşy tejribe hem gerek. Sen entek ýaş. Meniň durmuş tejribäm seniňkä garanda has artyk. Şonuň üçin etjek-goýjak işleriňi meniň bilen maslahatlaşyp dursaň utulmarsyň.

– Mähriban käbäm, enäniň nazarynda sakgaly agaran ogul hem ýaş görünse gerek. Entek meniň sakgalym agarmasa-da, otuzdan geçdim. Pederimiň döwründen bari döwlet işlerinde-de, harby ulgamda-da köp zatlary öwrendim, tejribe-de artdyrdym. Şeýle bolansoň siz maňa ynanaýyň. Menem her bir ediljek iş barada Size sala salyp, kelläňizi agyrdyp ýörsem gowy däl. Köşk Siziň ygtyýaryňyzda, Siz hiç zadyň aladasyny etmän, durmuşyň hözürini görüp ýasaň.

Terken hatyn diňe durmuşyň hözürini görüp, ýaşayan aýallardan däl. Muny Muhammediň özi-de bilýärdi. Bu sözi ol «Meniň işime goşulmaň» diýip, gönülöp aýdyp bilmän aýdypdy. Terken hatyn hem bu hoşamaý sözüň hakyky manysyny bilmezçe pähimsiz däl. Şonuň üçin gahary geldi:

-Muhammet! – diýdi gatyrganybrak. – Seň arkaňda duran, esasy

daýanjak güýjiň gypjaklardygyny unutma. Islendik patyşa özüniň esasy daýanyan güýjinden özüni üzňe tutsa, ol uzaga gitmez. Muhammet hem ejesiniň bu sözünüň düýp manysyna düşünen bolsa gerek, başyny egip, bir salym dymdy: «Diýmek, meniň ykbalym gypjaklaryň elinde ekeni-dä. Pederim pahyr öz döwründe olaryň bir toparyny ýöne ýere Jende ibermän ekeni. Asta-ýuwaş olar ýene-de esasy orunlary eýelediler. Ejem indi öz gypjaklaryna daýanyp, maňa hökmüni ýöretjek bolýar. Nätmeli? Muhammet, nätmeli?» diýip, näçe tekrarlasa-da, ejesine garşy hiç zat edip bilmedi. Terken hatyn bolsa, diňe Muhammede däl, durabara tutuş ýurda hökmüni ýöredip başlady.

* * *

Mazandarana goýberilen goşun tabşyrygy berjaý edip, gaýdyp geldi. Tabşyrylyşy ýaly Ärdeşir tutulyp, maşgalasy bilen alyp gelindi. Maşgalasyny köşgüň bir çetindäki otaglaryň birinde ýerleşdirdiler. Ärdeşiriň özüni ýesir hökmünde, diňe ýesirem däl, günäkär hökmünde zyndana taşladylar. Horezmşah Muhammet ilki dogany Şah hatynyň ýanyna bardy. Şah hatyn agasyna gözi düşenden derhal ýerinden turup, onuň aýagyna ýykylmak üçin eňileninde Muhammet ýykylgyrman, iki egninden tutup, göwresini dikeldip, maňlaýyndan ogşady, hal-ahwalyny sorady. Şah hatyn «Gözünde ýaş, bagrynda daş» diýlen ýagdaýda jogap berdi. Otagda Şah hatynyň öz ejesi bilen Terken hatyn hem bardy. Muhammet olar bilen hem salamlaşyp-soraşyp, çykyp gitmekçi bolanynda Şah hatyn:

-Aga jan, ömrüňiz uzak, täji-tagtyňyz berkarar bolsun. Oňa näme jeza berseňizem öldürmäh. Iki ýaş çagamyz bar – diýip ýalbardy.

-Näme ol ölse çagalarymy nädip eklärin diýip, gaýgy edýäňmi? Şu köşkde saňa-da, çagalaryňa-da ýer tapylar – diýip, şa çykyp gitdi.

Muhammet şa tagt eýwanyna gelip, Ärdeşiri alyp gelmegi buýurdy. ýasawullar ony getirip, Horezmşahnyň tagtynyň önünde dyza çökerdiler. Ärdeşir emedekläp baryp, tagtda oturan Horezmşahnyň aýagyna ýykylgyrman:

-Bir çemçe ganymdan geçiň, Aly hezret! Çagalarymyň haky üçin – diýip, aglamjyrap maňlaýyny ýere urdy.

-Göter kelläni, ýeriňde otur! – diýip, azgyryldy Horezmşa. Ärdeşir yza süýşip, dyzynyň üstünde kellesini aşak egip oturdy. Horezmşa oňa ýigrenç bilen seredip:

-Büzüruk pederimiz Tekeş soltan hezretleri saňa ýazan namalarynda adyňy «Muazzem perzent» diýip tutýardy. Sen muazzem perzent däl-de, muazzem näkes ekeniň! Näme, saňa Mazandaran, Gilýan azlyk etdimi, näme üçin Horezme degişli galalara hüjüm edip ýörsüň?! Näme Muhammet şanyň maňa güýji ýetmez diýip pikir etdiňmi? Seniň üstüne goýberen leşgerim goşunymyň ondan bir bölegi ýalydy. Sen şonuňam öňünde durup bilmediň-ä! – diýdi.

-Men şeýtanyň gepine gidipdirin, Aly hezret. Günämi ötüň... – diýip, Ärdeşir kellesini galdyрман hüňňürdedi.

-Şeýtanyň gepine gitdim diýsene. Nirede ol şeýtan, nädip oňa sataşyp ýörsüň?!

-Içimde ol şeýtan, içimdäki şeýtan azdyrdy meni. Günämi ötüň, Aly hezret...

-Bes et, hüňňürdiňi! Men seniň kelläni kesip, läşiňi itleriň öňüne taşlatjakdym. Emma doganymyzyň haýyşy meni ol pikirimden gaýtardy. Ýöne saňa ölüm jezasy berilmese-de başga jeza bermeli. Günäkär seniň ýeke özüň däl eken, seni azdyran şeýtanam bar eken. Şol içiňdäki şeýtan bilen on ýyl zyndanda oturmaly bolarsyň. Bu saňa çykarlan höküm – diýip, Muhammet şa «Alyp gidiň» diýen yşaraty etdi.Ýasawullar Ärdeşiri iki çigininden tutup, turuzdylar-da idirdedip alyp çykyp gitdiler. «Toba, adamlar özleri edip, etdiklerini şeýtanyň boýnuna atmaklary nämekä?» diýip, Muhammet şa kellesini ýaýkady. Horezmşanyň Ärdeşire daraýşyny diňläp oturan köşk hadymalary: «Adalat etdiňiz, Aly hezret. Adalatly jeza boldy» diýişdiler. Weziri agzam Nyzamylmülk Bahreddin Mesud al Harawy bu sözlere goşulmady. Muhannet şa onuň başga pikiri bardygyny duýdy. Oňa synçy nazaryny dikip diýdi:

-Jenap weziri agzam, Siz köpçüligiň sözüne goşulmadyňyz öýdýän. Näme, Ärdeşire höküm eden jezamyz agyr boldumy, ýa ýeňilmi?

Bahreddin Mesud ýerinden turup, çalarak tagzým etdi-de:

-Aly hezret, Ärdeşir Astrabada çenli bolan galalara hüjüm

edip, ol ýerlerdäki biziň goşun bölümlerimiziň serbazlarynyň näçesiniň ganyny dökendir. Şeýle bolansoň men oňa berlen jezany, jeza hasap etmedim. Aly hezret, Adalat şahsy duýgulardan ýokarda durmalydyr – diýdi.

Horezmşa dymdy. Ol weziriň soňky sözünden «Sen doganyň bolsa-da, bir aýalyň sözi bilen adalaty ýere urdyň» diýen many çykardy. Ýöne weziriň beýle ýüzüne gelmegi, onuň gaharyny getirdi. Emma hak gep üçin gaharyny daşyna çykarsa gelişmejegini aňyp, gepi başga tarapa sowdy.

-Jenap Harawy, patyşanyň hökmi yzyna gaýtarylsa nähili bolar?

– Hökümdar öz hökümünü başga höküm bilen gaýtarsa bolar.

– Onda ýene şeýle ýagdaý bolýsa, şeýle ederis

Bahredden Mesud patyşanyň gaharynyň gelenini äheňinden duýdy. Ol:

-Aly hezret, başga şeýle ýagdaý bolmasyn, ylahym – diýdi.

Horezmşa hiç zat diýmän, eli bilen «otur» diýen yşaraty etdi.

Wezir bir hili bolup, ýerine çökdü. Şundan soň Horezmşa ýurduň içindäki käbir meseleler boýunça degişli adamlara wezipeler tabşyryp, daşarky syýasata geçdi:

-Jenaplar, döwletimiziň güýç-gudratyny ýene-de artdyrmak, halkymyzyň parahat durmuşyny saklamak, ýurdumyzyň ykdysady kuwwatyny ösdürmek bilen goşunymyzyň güýjini ýokary derejä çykarmak diňe hökümdaryň däl, döwlet emeldarlarynyň her biriniň hem esasy borjudygyny size ýatlatmakçy bolýaryn. Biziň daşary syýasatymyzyň üstünlik gazanmagy hem şu zatlara bagly. Gurhanyň sürelerini näçe gaýtalap okasaň, şonça sogaby bar diýlişi ýaly meniň bu esasy meseläni gaýtalap aýdýanymyň sebäbi: biz indi daşary çykmaly. Içerki işleri tertipleşdirip bolduk. Daşardaky işlerimizi tertipleşdirmek üçin wagt gelip ýetdi. Pederimiz Tekeş soltan hezretleriniň alyp, boýun egdirip giden ölkelerinde özbaşdaklyk, baş-başdaklyklar başlanypdyr. Ol ýerlerde tertip-düzgünü ýola goýmaly. Habaryňyz bar, agamyz Mälikşanyň ogly Hinduhan tagta dawagär. Ol häzir Merwde goşun toplan ýör, ýöne ýakyn arada ol uruş açyp bilmez. Şeýle bolsa-da onuň bu işe başlamagy biz üçin howply. Şonuň üçin onuň garşysyna emir Çakyryň baştutanlygynda goşun iberdik. Nesip bolsa ony-da Ärdeşir ýaly tutup,

maşgalasy bilen Gürgenje getirerler. Onsoň oňa dawa edýän tagty bermelimi ýa jeza bermelimi, soň görübereris – diýip, Muhammet şa ardynjyrap goýdy.

Guşluk mahaly Ärdeşiri sorag etmek bilen başlanan iş günü günortanky arakesmeden soň, harby geňeş bilen tamamlandy. Horezmşah adatyna görä, her gün işinden soň özüniň şalygyny unudyp, mähriban ogul hökmünde käbesiniň huzuryna barýardy, onuň hal-ýagdaýyny sorap gaýdýardy. Bu sapar Terken hatyn ony aýratyn mähir bilen garşy aldy:

– Gel oglum, gel. Bir salym meniň bilen hem otur. Hemişekiň ýaly Aýçeçegiňmi, «Gülpürçegiňmi» ýanyna howlугyberme. Men seniň didaryňy görüp otursam, köňül guşum asmana galýar.

– Bolýar, käbäm. Näçe otur diýseňiz, şonça oturaýyn – diýip, Muhammet mylaýym ýylgyryp geçip oturdy.

Terken hatyn ilki gepi saglyk-salamatlykdan başlap, soňunda:

– Muhammet, wezir Bahreddin äl Harawy bilen araňyzda näme gep boldy? – diýip sorady.

Muhammet «Eýýäm muňa ýetiripdirler-ow. Oturanlaryň arasynda ejemiziň aňtawçysy hem bar eken-dä» diýip goýdy içinden. Hakykatdan hem Terken hatynyň tagt eýwanynda bolýan ähli meşweretlerde, duşuşyklarda bolýan gep-gürrüňleri özüne ýetirip durýan köşk hadymalaryndan aňtawçysy bardy.

– Wezir bilen aramyzda bolan gepi Size ýetiren adam gepiň başyny aýdyp, soňuny aýtman goýan dälidir. Eşidensiňiz hemmesinem.

– Eşitdim. Şonuň üçinem soradym. Men seniň at-abraýyňy, mertebäňi alada edýän, oglum. Her ýeten patyşanyň ýüzüne gelse, hormatyny berjaý etmese nähili bolar?! Aýyr ony işinden! Özüm saňa başga gowy wezir tapyp berýän.

Muhammet ejesiniň pursatdan peýdalanyp, onuň gapdalyna öz adamyny sokjak bolýanyny aňdy.

-Ol diýeniňiz gypjaklardan bolsa gerek – diýdi Muhammet ýylgyryp.

-Gypjaklardan bolsa ýamanmy? Seni dogran ejeňem gypjaklardan-a. Arkaňda dag ýaly direg bolup duranlaram gypjaklar-a, oglum.

-Käbäm, men gypjaklar ýaman diýmedim. Ýöne horezminlileriň arasynda-da gowy wezir boljak dana kişiler ýok dälidir. Onsoňam

men häzir Harawyny işinden aýyrsam bolmaz. Sebäbi ol meniň ýüzüme gelmedi, ýerinden turup, tagzym edip, hak sözi aýtdy. Dogry, dikiräk sözledi. Muňa ilki meniňem gaharym geldi. Soň oýlanyp, hak söze gahar etmeli däldigimi duýdym.

– Hak bolsun, nähak bolsun hiç kimiň patyşanyň garşysyna söz aýtmaga haky ýok. Bu öňden gelyän düzgün. Sen munuň ýaly ýagdaýa ýol bermeli dälsiň, oglum.

-Käbäm, patyşa-da perişde däl, käbir işlerde hata goýbermegi mümkin. Eger hiç kim patyşanyň hatasyny aýtmasa, hatalar köpelip, döwlete uly zyýan ýetmezmi?

-Hatany aýtmak bilen aýtmagyň tapawudy bar. Al Harawy ýaly köpçüligiň içinde dikdüşdilik edene köşkte ýer bolmaly däl. Meniň aýdanymy edip, ony häzir işinden aýyrsaň beýlekilere-de sapak bolar.

Muhammet ejesi bilen mundan artyk çekişip oturmagy islemedi-de geplemedi. Terken hatyn «Dymmak razylyk alamaty» diýip düşünişip:

-Indi gidip, dem-dynjyňy alaý. oglum. Galanyny soň gepleşeris – diýdi.

Terken hatynyň «soň gepleşeris» diýeni onuň isleýşi ýaly tiz arada bolmady. Horezmşa weziri Al Harawyny derhal boşatmady. Emma Terken hatyn hem ol gepiň yzyndan galmady. Biraz wagt geçip, aýdanyny gögertdi: Bahreddin äl Harawy wezipesinden boşadyldy. Onuň ýerine Terken hatynyň ynamdar adamy Nasyreddin Muhammet ibn Salyh baş wezir edip bellendi.

* * *

Horezmşanyň emir Çakyr at Türkiniň baştutanlygynda Hindu hanyň garşysyna goýberen goşuny Merwe golaýlap barýardy. Üstüne Horezmden goşun gelýändiginiň habaryny eşiden Hindu han, ilki ýaş ýüregiň hyjuwy bilen söweşe girmek kararyna geldi, özüniň toplan leşgerine baş bolup gelyän goşunyň öňüne çykdy. Emma gözýetimde peýda bolan onuň çak edişinden has uly, agyr goşuna gözi düşenden at başyny dönderip, zut gaçdy, şäherden maşgalasyny almaga-da ýetişmedi. Emir Çakyr goragsyz galan şähere hiç bir garşylyksyz girdi. Ol Hindu hanyň maşgalasyny tapyp, Gürgenje goýberdi. Hinduhan bolsa şol gidişine horezmşalaryň ezeli bäsdeşi gurlylaryň soltany Gyýasetdin al

Gurlynyň huzuryna bardy. Al Gulry ony güler ýüz bilen garşy aldy, hemme taraplaýyn ýardam berermen boldy. Ol beren sözüne muwapyk özüniň tabynlygyndaky Talakanyň hökümdary Muhammet Jarbege, Merwiň üstüne goşun çekmegi buýurdy. Jarbek uly goşun bilen gelip, Merwi gabady. Hinduhan gaçandan soň, Merwi eýelän Horezmşanyň emiri Çakyr ät Türki ahmal galdy. Jarbek oňa dynçlyk bilen şäherden çykyp gitmegi teklip etdi, ýogsa gandöküşlik boljagyny duýdurdy. Emir Çakyr garşylyk görkezmäge güýjiniň ýeterlidigi üçin Jarbegiň teklibini ret etdi. Şundan soň soltan Gyýasetdin al Gurlynyň özi has güýçli goşun bilen Merwe geldi. Galanyň depesinde duran emir Çakryň serbazlary bilen merwliler soltan Gyýasetdiniň agyr leşgeri bilen pillerini görüp, teslim boldular. Ýesir düşen emir Çakry soltanyň huzuryna alyp geldiler. Çakyr soltanyň ýanynda oturan Hinduhany görüp «Gurlylary alyp gelen ol eken-dä» diýip oýlandy. Soltan Gyýasetdin Çakyra kinaýaly seredip:

-Seni Horezmşa Merwe näme tabşyryk bilen iberdi? Hindu hany tutup, öldürmegi buýurdymy? – diýdi.

-Ýok. Maşgalasy bilen Gürgenje ibermegimi tabşyrdy.

-Maşgalasyny ibereniňi Hinduhan şähere giren badymyza anyklady. Nähili ýagdaýda ibereniňi aýt.

-Tagtyrowanly arabada ýol harajadyny berip, ýeterli gorag bilen ugratdym.

-Şu gepiň dogry bolsa adamçylyk edipsiň. Seniň günäni geçdik. Ýöne Merwden gidýäň, Gürgenje däl, Hyrada alyp giderler seni. Goşunyň Hinduhanyň ygtyýaryna geçer – diýip, soltan Çakry çykaryp goýberdi. Soňra Hinduhana garap diýdi:

– Indi, seniň hökümdarlygyňy jar çekdirsek bolar.

Şol günüň özünde soltan Gyýasetdin al Gurlynyň buýrugy bilen Merwiň bazarlarynda jarçylar: «Döwür Hinduhanyň döwri boldy. Ýurduň ähli ilaty täze hökümdara etagat etmeli!» diýip, bokurdagyna sygdygyndan gygyryp, jar etdiler.

Şeýlelikde Hinduhan Merwe häkimiýeti ýene ele aldy. Ýöne onuň bu ýerde näçe wagt hökümdarlyk etjegi özüne-de belli däl. Şeýle-de onuň ýüreginde maşgalasynyň ykbalynyň bellisini bilmändigini üçin howatyry-da ýok däl. Soltan Gyýasetdin al Gurlynyň howatyry Horezmşadandy. Ol iru-giç haçanam bolsa onuň

bilen bir garpyşmaly boljagyny bilýärdi. Şu günlerde Horezmşanyň Horezmiň özünde häkimiýetini berkitmek bilen gümra bolup ýöreninden peýdalanyň, ol Horezmiň tabynlygyndaky birnäçe galalary basyp aldy. Nobat Horasanyň baş şäheri – Nyşapura geldi. Äl Gulry Horasanyň walysy Horezmşanyň inisi Täjetdin Alyşaga nama iberip, gandöküşikligi islemese goşuny bilen Nyşapurdan çykyp gitmegi teklip etdi. Alyşa güýjiniň ýeterlidigini nazara alyp, onuň teklibini ret etdi. Şundan soň 597-nji hijriniň rejep aýynyň başynda Äl Gurlynyň goşuny Nyşapury gabady. Alyşa ilki güýçli garşylyk görkezdi. Galanyň depesinden ýagylan peýkamlar, daşlar, al-ýaşyl bulaýlanyp inýän ot-ýalyn tokgalary hem duşmanyň leşgerini yzyna serpikdirip bilmedi. Täjetdin Alyşa wezir-wekillerini, serkerdelerini ýygyp maslahat etdi:

-Jenaplar, görüp otursak, duşmanyň goşuny biziňkä garanda baş esse dagy köp, munuň üstesine urşujy pilleri hem bar. Bu goşun bilen söweşe girip, abraý aljak gümanyň ýok. Gabalyp oturyp, garşylyk görkezmegi dowam etdirsek, munuňam soňy gowy bolmaz. Sebäbi: gurlylar güýçli hüjüme geçip, şäheri güýç bilen basyp, alsalar hiç kime aman bermezler. Şonuň üçin özümüz aman diläp, şäheri tabşyraýsak nähili görýäňiz?

Her kimiň jany özüne süýji. Şonuň üçin Alyşanyň pikirine garşy çykan bolmady:

– Eger aman berseler tabşyraýaly şäheri – diýdiler.

Şondan soň Alyşa bir serkerdesi bilen bir aksakgal geňeşdaryny ak baýdak göterdip, Gyýasetdin äl Gurlynyň huzuryna wekil edip iberdi. Äl Gulry wekilleri juda bir güler ýüz bilen garşy almady. Wekiller ýaşy bir çene baran bolsa-da, entek daýaw, giň peşeneli, gür tegelek, ak sakgally, garaýagyz adamyň garşysynda edep saklap, gol gowşuryp durdylar. Äl Gulry olara kinaýaly nazar bilen seredýärkä:

-Şazadaňyz ilki şeýtse bolýar-a. Guluň akly giç gelýär diýeni çyn bolmaga çemeli. Asly gul-da – diýip ajy ýylgyrdy. – Biziň aman diläne aman bermedik wagtymyz ýok. Size-de aman berdik. Baryň, derwezeleri açyň! – diýdi soňunda.

Wekiller gaýdyp barandan derwezeler açyldy. Şähre giren leşger ýaňy talaňa başlandan Äl Gulry talaňy gadagan etdi.

Munuň bilen ol şäher ilatynyň özüne hoşallygyny gazandy. Nyşapurlylar gizlenen horezminlileri hem gurlylara tutup berdiler. Täjetdin Alyşany eýýäm Nyşapuryň köşgünde ýerleşen Gyýasetdin äl Gurlynyň önüne getirip dyza çökerdiler. Äl Gurly onuň elinden tutup turuzdy-da, ýanynda oturtdy:

– Şazada, saňa iberen namamdaky teklibimi ret etmedik bolsaň, goşunyň bilen ýurduňa giderdiň. Indi saňa beýle mümkinçilik bermen – diýdi Äl Gurly. – Näme üçindigini bilýänsiň. Seniň galanyň depesinden atdyran peýkamlaryň, okladan daşlaryň diňe galkanlarymyza degmedi, okladan alawly tokgalaryň manjalyklarymyzyň ikisini ýandyryp goýberdi. Şeýle-de bolsa men size aman berdim. Ýöne ýurduňa goýbermen, ähli töweregiňdäki emeldarlaryň bilen Hyrata alyp giderler. Ýeňijiniň emrine ýeňileniň kaýyl bolmakdan başga alajy barmy! Alyşa geplemän, kellesini aşak saldy. Soltan Gyýasetdin äl Gurly aýdanyny etdi. Nyşapurda ýeňişini bir gün toýlap, paýtagtyna gitdi. Taryhy proza